İslam Tetkikleri Dergisi
Journal of Islamic Review

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

İslam Tetkikleri Dergisi - Journal of Islamic Review 14, 1 (2024): 299-304
DOI: 10.26650/iuitd.2024.1389363 Kitap Değerlendirmesi / *Book Review*

Filistin İstiklal Hareketinin Kurucusu Emîn el-Hüseynî'nin Hatıratının Türkçe Tercümesi Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on the Turkish Translation of the Memoirs of Amin al-Husseini, the Founder of the Palestinian Independence Movement

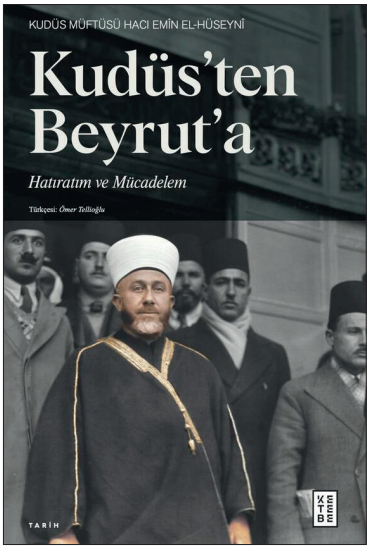
Hacı Emîn el-Hüseynî, *Kudüs'ten Beyrut'a: Hatıratım ve Mücadelem*, çev. Ömer Tellioğlu, İstanbul: Ketebe Yayınları, 1. Baskı, 2023, 639 s. ISBN: 978-625-6495-75-3

Abdulhadi Uysal[1]

[1]**Sorumlu yazar/Corresponding author:**
Abdulhadi Uysal (Arş. Gör.),
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta: abdulhadiuysal@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2173-2599

Başvuru/Submitted: : 11.11.2023
Kabul/Accepted: 19.02.2024

Atıf/Citation: Uysal, Abdulhadi, An Evaluation on the Turkish Translation of the Memoirs of Amin al-Husseini, the Founder of the Palestinian Independence Movement. [Rewiev of "*Kudüs'ten Beyrut'a: Hatıratım ve Mücadelem*" by Hacı Emîn el-Hüseynî]. *İslam Tetkikleri Dergisi-Journal of Islamic Review 14/1*, (Mart 2024): 299-304. https://doi.org/10.26650/iuitd.2024.1389363

Anahtar Kelimeler: Muhammed Emîn el-Hüseynî, Filistin, Kudüs, Filistin Millî Hareketi, İsrail

Keywords: Muhammad Amin al-Husseini, Palestine, Al-Quds, Palestinian National Movement, Israel

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından Filistin'deki İngiliz işgaline ve Yahudi göçüne karşı gelişen istiklal hareketinin kurucusu ve 1940'lı yıllara kadar "tartışmasız lideri" olarak kabul edilen Kudüs başmüftüsü ve Filistin Yüksek Arap Konseyi başkanı Muhammed Emîn el-Hüseynî'nin (1897-1974) hayatının esas itibariyle 1937-1948 yıllarına ait yaklaşık

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

on bir yıllık bir safhasını anlattığı bir hatıratı bulunmaktadır. Hatırat, Emîn el-Hüseynî'nin şahsî hayatına dair detayları ihtiva etmekten ziyade zikredilen yıllarda Filistin meselesi ile alakalı yürüttüğü siyasî mücadelenin kendi kaleminden bir anlatımı mahiyetini taşımaktadır. Ayrıca bu dönemde Arap coğrafyasında ve Avrupa'da muhtelif devlet adamları ve siyasî liderler ile olan yazışmalarının suretlerini ihtiva etmesi dolayısıyla dikkate değer bir tarih kaynağı vasfını da haizdir. Emîn el-Hüseynî'nin hatıratı 1967-1975 yılları arasında Filistin Yüksek Arap Konseyi'nin resmî yayın organı olan ve Beyrut'ta faaliyet gösteren *Filistin* adlı mecmuada tefrika hâlinde neşredilmiş olup 1999 yılında Abdülkerim el-Ömer tarafından bir araya getirilerek kitaplaştırılmıştır.[1] Hatıratın mecmuada neşredilen metni el-Ömer tarafından kitap hâline getirilirken bütün fotoğraflar ile mektup ve telgraf suretlerinin kitaba dâhil edilemediği fark edilmektedir, dolayısıyla hatıratın mecmuada tefrika edilen hâlinin görsel bakımdan daha zengin olduğunu belirtmek gerekmektedir.[2]

Emîn el-Hüseynî'nin hatıratı Osmanlı Filistin'i üzerine yaptığı çalışmalar ile tanınan Dr. Ömer Tellioğlu tarafından Abdülkerim el-Ömer'in neşri esas alınarak *Kudüs'ten Beyrut'a: Hatıratım ve Mücadelem* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. Kitabın girişinde bu ehemmiyetli nokta tebarüz ettirilmemiş olsa da bu tercüme ile Emîn el-Hüseynî'nin hatıratı ilk defa başka bir dilde yayımlanmış olmaktadır. Zira şimdiye kadar Batılı ve İsrailli araştırmacılar da çalışmalarında hatıratın tefrika edilmiş olduğu gazete ve mecmuaların ilgili sayılarına veya el-Ömer'in neşrine atıf yapmak suretiyle Arapça metni kullanmaktaydılar. Hatırat Türkiye'de ise neredeyse hiç bilinmemekteydi. Bu yazıda bu tercüme eserin bir tanıtımı ve değerlendirmesi yapılmaya çalışılacaktır.

Kudüs'ten Beyrut'a, mütercimin önsözü ile Abdülkerim el-Ömer'in Emîn el-Hüseynî'nin hayatına ve hatıratına dair kısa bir giriş yazısı ile başlamaktadır. Hatırat kısmı ise üç bölümden müteşekkil olup bu bölümler sırasıyla "Emîn el-Hüseynî'nin Hatıratından Safhalar", "Arap Vatanına Dönüş" ve "Filistin Halkının Mücadelesi" isimlerini taşımaktadır (aşağıda bu bölümler hakkında bilgi verilecektir). Tellioğlu'nun, metinde geçen ve okuyucuya yabancı olabilecek bazı şahıs ve yer isimlerini ve ihtisas sahasına girmesi hasebiyle Filistin meselesi ile alakalı muhtelif hususları son neşriyata da atıfta bulunarak dipnotlarda izah etmiş olmasının ciddi bir emeğin ürünü olduğu belirtilmelidir. Mütercim ayrıca Müftü'nün bazı kitaplara atfen verdiği bilgileri kontrol etmiş, onun hataya düştüğü detayları da tashih etmiştir.[3] Mamafih bir kısmı Arapça neşirden kaynaklanan bazı eklemelerin doğru olmadığı fark edilmektedir.[4]

1 *Müzekkirâtü'l-Ḥâc Muḥammed Emîn el-Ḥüseynî*, nşr. Abdülkerîm el-'Ömer (Dımaşk: Mektebetü'l-Esed, 1999). Daha öncesinde, hatıratın 1950'li yıllarda Mısır'da yayın yapan *Aḫbâru'l-Yevm* ve 1970'lerde *Âḫir Sâ'a* isimli gazetelerde de tefrika edildiği anlaşılmaktadır. Bazı araştırmacılar çalışmalarında hatıratı kullanırken bu gazetelere atıfta bulunmuşlardır. Mesela bk. Philip Mattar, *The Mufti of Jerusalem – Al-Hajj Amin al-Husayni and the Palestinian National Movement* (New York: Columbia University Press, 1988), 127, 151.

2 Mecmuanın bazı sayılarının dijital kopyalarına şu internet sitesi üzerinden erişilebilir: https://palestinememory.org/sites/PalestineMemory/pages/Home.aspx

3 Mesela bk. *Kudüs'ten Beyrut'a*, s. 73, 20. dipnot; s. 273, 63. dipnot; s. 320, 74. dipnot; s. 508, 27. dipnot.

4 Mesela Hermann Krumey'in II. Dünya Savaşı'ndan sonra Nürnberg duruşmalarında (1945-1946) idam cezasına çarptırıldığı ve bu cezanın infaz edildiğine dair bir dipnot gerçeği yansıtmamaktadır. bk. *Kudüs'ten Beyrut'a*,

Ayrıca mütercim tarafından eklenen bazı dipnotların "ç.n." (çeviri notu) ibaresi ile verilmesi unutulmuş olup bunların Arapça metnin naşiri el-Ömer tarafından düşülen dipnotlarla karıştırılma ihtimali bulunmaktadır.[5] Bu sıralanan hususlardan başka, çok sayıda şahıs ve yer adı ihtiva eden böylesi bir kitap için bir dizin hazırlanması faydalı olabilecekken bunun ihmal edilmiş olduğu da belirtilmelidir.

Tercüme metnin oldukça akıcı ve anlaşılır bir dilinin olduğu vurgulanmalıdır. Ancak tercümede bazı problemlerin bulunduğu da dikkat çekmektedir. Mesela aralarında 18 beyitlik uzun kaside parçalarının da bulunduğu birçok manzum kısım tercüme edilmeden atlanmış ve bunların metne dâhil edilmediğine dair bir çeviri notu da düşülmemiştir.[6] Hâlbuki bu gibi şiirler Müftü'nün müktesebatını ve zihin yapısını yansıtmaktadır, belli bir gayeyle metin arasına yerleştirilmişlerdir, öylesine serpiştirilmiş değillerdir. Bu sebeple hiç değilse tercüme edilmeden Arap hurufatıyla dizilerek de olsa kitaba alınmaları icap ederdi. Kaldı ki, tanınmış Arap şairlerinden Ahmed Şevki'nin Sultan II. Abdülhamid'in hal'i üzerine yazdığı bir kasidesi ile Mustafa Kemal Paşa ve Hilâfet konulu olan ve Türk okuyucunun ilgisini çekebilecek bir başka kasidesinin de tercüme edilmediği görülmektedir.[7] Bunların yanı sıra, böyle hacimli bir metin üzerinde çalışılırken zühul eseri olarak bazı cümlelerin asıl manalarının tam tersi istikametinde Türkçeye çevrildiği,[8] birkaç paragraf ve ifadenin atlandığı[9] ve bazı tarihlerdeki rakamların hatalı olarak yazıldığı fark edilmiştir.[10]

302, 68. dipnot. Krumey 1981'de hayatını kaybetmiş olup o tarihte hükümlü de değildi.

5 Mesela bk. *Kudüs'ten Beyrut'a*, s. 46, 7. dipnot; s. 56, 12. dipnot; s. 66, 17. dipnot; s. 230, 53. dipnot.

6 Tercümede atlanan manzum kısımlardan bazıları için bk. *Müzekkirât*, 151-152, 165, 204, 207, 214-215, 216, 261, 268, 389, 394, 402.

7 "El-İnḳılâbü'l-'Oṣmânî ve suḳūtu's-Sultân 'Abdülḥamîd" adlı kasidenin bazı beyitleri *Müzekkirât*'ta iktibas edilmiş iken Türkçe tercümede atlanmıştır. Krş. *Kudüs'ten Beyrut'a*, 509; *Müzekkirât*, 412. Bu kasidenin Türkçe tercümesi için bk. Ahmet Kazım Ürün, *1868-1932 Mısır'da Türk Bir Şair: Ahmet Şevki – Mısır'da Sosyal, Siyasî ve Edebî Durum, Hayatı, Eserleri Üzerine İncelemeler, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Türkiye ile İlgili Yazdığı Şiirleri* (İstanbul: Kaknüs Yay., 2002), 147-150. "Ḫilâfetü'l-İslâm" adlı diğer kasidenin ise 18 beyti *Müzekkirât*'ta yer almakta iken bu beyitler de Türkçe tercümeye alınmamıştır. Krş. *Kudüs'ten Beyrut'a*, 276; *Müzekkirât*, 214-215. K. Ürün, eserinde bu kasideden kısaca bahsedip yalnızca dört beytinin Türkçesini vermiştir. bk. *Mısır'da Türk Bir Şair: Ahmet Şevki*, 100-101. Kasidenin tam metni ve Türkçe tercümesi için bk. Imad Khayata, *Emiru'ş-Şuarâ Ahmed Şevkî'nin Osmanlı Devleti'ne Bakışı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 73-76.

8 Mesela Dr. Mustafa el-Vekîl "Almanya ve İtalya uçaklarının Mısır şehirlerini bombalamalarını" değil "bombalamamalarını" talep etmiştir. Krş. *Kudüs'ten Beyrut'a*, 263; *Müzekkirât*, 204. Aynı şekilde 169'da Neron ile ilgili geçen şu cümle de olumsuz olarak kurulmalıydı: "Muhakkik gerçek tarihçiler Neron'un zalim biri olduğunu ve Roma'yı yaktığını, yanarken karşısına geçip gülerek seyrettiğini tasdik ediyorlar." Krş. المؤرخين المحققين يؤكدون ان نيرون لم يكن ظالماً جباراً... (*Müzekkirât*, 126).

9 Mesela el-Hüseynî'nin Osmanlı ordusunda kaçıncı alayda vazifeli olduğu tercümede atlanmış (krş. 79, 57); Lloyd George'un adı sehven yazılmamış (krş. 116, 85); Cemal Paşa'nın "Seffâh" lakabı tercümeye alınmamış (krş. 278, 216) ve bir paragraf sehven atlanmıştır (krş. 358, 285). (Burada ve müteakip dipnotta parantez içinde verilen sayfa numaralarının ilki Türkçe tercümeye, ikincisi Arapça asıl metne işaret etmektedir).

10 Örnekler için bk. 12 Eylül 1946 yerine 12 Ekim 1936 olmalı (krş. 58, 43); 13 Eylül değil 12 Eylül olmalı (krş. 133, 98); 3 Kasım yerine 2 Kasım olmalı (krş. 170, 127); 1936 yerine 1946 olmalı (krş. 305, 238); 1939 yerine 1949 olmalı (krş. 239, 184); 9 Mayıs yerine 7 Mayıs olmalı (krş. 318, 248), 1962 yerine 1926 olmalı, 1947 yerine 1948 olmalı (krş. 499, 404).

Yukarıda da zikredildiği gibi hatıratta ağırlıklı olarak 1937-1948 yılları arasına ait hadiseler yer almakla beraber Emîn el-Hüseynî'nin yer yer kronolojiden saparak önceki ve sonraki dönemlere ait gelişmeler üzerine bilgiler verdiği de dikkat çekmektedir. Yine de genel itibariyle "Emîn el-Hüseynî'nin Hatıratından Safhalar" başlıklı ilk bölümde el-Hüseynî'nin 1936'da Filistin'de İngiliz işgal yönetimine karşı çıkan büyük ayaklanma sonrası takibata uğramasını, bunun üzerine Lübnan, Irak ve İran'da bir müddet durduktan sonra 1941 yılında Türkiye üzerinden Almanya'ya geçişini ve 1946'ya kadar Avrupa'da geçirdiği yılları anlattığı söylenebilir.

Müftü'nün birinci bölümde Avrupa –hususiyle Almanya– yıllarına dair anlattıkları, ziyaret ettiği yerler ve görüştüğü kişiler ile ilgili naklettikleri şüphesiz hatıratının en ilgi çekici kısımlarını teşkil etmektedir. Bu sebeple, verdiği detaylı bilgiler, hatıratını İslam âleminin II. Dünya Savaşı'ndaki vaziyeti üzerine çalışanların müstağni kalamayacağı bir kaynak hâline getirmektedir. Emîn el-Hüseynî hatıralarının birçok yerinde Almanya'nın o tarihe kadar Araplara karşı düşmanca bir tutumunun bulunmadığını, dolayısıyla Almanların İngilizlere karşı savaşmaları hasebiyle galip geldikleri takdirde Siyonizm'in Filistin üzerindeki emellerinin başarıya ulaşamayacağına inandığını ifade etmekte ve Almanya'ya verdiği desteğin asla benimsemediğini belirttiği Nazi ilkeleri ile alakalı olmadığını vurgulamaktadır (mesela s. 216, 318). Bu meyanda Filistin'e Yahudi göçünün engellenmesi, Filistin'in ve o tarihte İngiliz ve Fransız işgali altındaki diğer Arap ülkelerinin bağımsızlıklarının tanınması için Alman makamları ile yaptığı yazışma ve görüşmeleri ve bu hususlarda Almanlar tarafından verilen siyasî ve askerî desteği de ayrıntılı bir şekilde nakletmiştir. Ayrıca Mihver İttifak'ın liderleri Adolf Hitler ve Benito Mussolini'nin yanı sıra SS lideri Heinrich Himmler ve Alman Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop başta olmak üzere II. Dünya Savaşı'nın pek çok meşhur simasıyla yaptığı birebir görüşmeleri tafsilatıyla kaydetmiştir.[11] Bunların yanı sıra, Emîn el-Hüseynî'nin Bosnalı Müslümanlardan oluşan ve kuruluşuna kendisinin de katkıda bulunduğu Waffen SS 13'üncü Dağ Tümeni (Hançer) ile ilgili bilgiler verirken Bosna'nın ve Boşnak Müslümanların 1940'lı yıllardaki dinî ve sosyal durumuna dair naklettiği müşahedelerinin de dikkat çekici olduğu belirtilmelidir.

Birinci bölümde Arap harfleriyle yazılmış olan birçok yabancı yer ve şahıs isminin büyük ölçüde doğru bir şekilde tespit edilerek Türkçeye aktarıldığı görülmektedir. Ancak bazı noktalarda şu şekilde tashih tekliflerinde bulunabiliriz: Adolf Hitler ile Emîn el-Hüseynî'nin görüştükleri yer için Arapça metinde kullanılan دار المستشارية kelimesinin "müsteşarlık konutu" olarak çevrilmesi uygun değildir, bunun yerine "Şansölyelik binası"nın kullanılması icap ederdi. Kastedilen bina *Reichskanzlei*'dır.[12] 1938'de Hitler'in Filistinlilerin direnişini örnek

11 Hitler ile el-Hüseynî arasındaki bu tarihî görüşme 28 Kasım 1941 tarihinde gerçekleşmiş olmakla birlikte muhtemelen dizgi hatası sebebiyle bu tarih hatıratın Arapça metninde 21 Kasım 1941 olarak kaydedilmiş ve Türkçe tercümeye de aynen bu şekilde geçmiştir. Krş. *Müzekkirât*, 108; *Kudüs'ten Beyrut'a*, 147 (Mamafih tercüme metinde, s. 152'deki fotoğrafın alt yazısında doğru tarih verilmiştir). Bu görüşme hakkında ayrıca bk. David Motadel, *Islam and Nazi Germany's War* (London – Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2014), 42 vd.

12 Krş. *Müzekkirât*, 108; *Kudüs'ten Beyrut'a*, 147.

almaları için kendilerine tavsiyede bulunduğu topluluk (المان السوديت) "İsveç Almanları" değil "Südet (Sudetenland) Almanları" olmalıdır.[13] O dönemde Alman devletinin resmî adı olan *Großdeutsches Reich*'ın (Büyük Alman İmparatorluğu) Arapça tam karşılığı olan ve hatıratın asıl metninde de geçen الرايخ الألمانى الأكبر ibaresi de birkaç yerde "Alman Rayihi" şeklinde literal bir biçimde çevrilmiş ve bu tabir sanki Hitler'in lakabıymış gibi takdim edilmiştir (mesela s. 198, 247). Alman devlet ricalinin ve bazı askerlerin isimlerinde de birkaç probleme tesadüf edilmiştir: Hitler ve Himmler'in zaten birbirine benzeyen soy isimleri Arap harfleriyle yazıldıklarında daha da çok benzeşmekte olup bu durumun tercümenin birkaç yerinde karışıklığa sebebiyet verdiği dikkat çekmektedir. Mesela kitabın bir yerinde geçen فى مقر هملر ifadesi sehven "Hitler'in karargâhında" şeklinde çevrilmiş olup doğrusu "Himmler'in karargâhında" olmalıydı.[14] Almanların Balkanlar'da görevli subaylarından olup asıl metninde اوبريست مايار şeklinde yazılmış olan ve muhtemelen Oberst/Obrist (Albay) Majer adlı bir askere işaret eden ilgili ibaredeki albay rütbesi bu askerin ismi gibi yorumlanarak "Benimle görüşmek için kurmay subaylarından Oberst'i gönderiyordu." şeklinde tercüme edilmiştir.[15]

"Arap Vatanına Dönüş" adını taşıyan ikinci bölümde Emîn el-Hüseynî 1946'da gözetim altında tutulduğu Fransa'dan gizlice ayrılarak Mısır'a gidişini müteakiben buradaki faaliyetlerini ve Kral Faruk ile Başbakan Nehhas Paşa[16] gibi isimlerle yaptığı görüşmeleri nakletmektedir. Bu bölümde ağırlıklı olarak üzerinde durulan konular II. Dünya Savaşı sonrasında Filistin'e Yahudi göçünün hızlanması ve ülkenin BM tarafından taksim edilme sürecidir. El-Hüseynî bu yıllarda Filistin meselesi üzerine çalışmalarını uzaktan, ilgili mercilerle yazışmalar yaparak yürütmüş olup çeşitli olaylarla ilgili naklettiği şahsî müşahedeleri ilk bölüme nazaran daha azdır. Emîn el-Hüseynî, bu dönemde Filistin'deki Haganah, Irgun ve Stern gibi Yahudi terör örgütlerinin İngiliz manda yönetimine ve Filistinlilere karşı giriştiği eylemlerden bahsederek bu grupların bu eylemler ile İngilizleri Filistin'i kendilerine bırakmaya zorladıkları ve Arapları da göçe ve arazilerini terke mecbur bıraktıkları yorumunda bulunmaktadır (s. 354, 433). Müftü, BM'nin 1947'de aldığı taksim kararıyla ilgili olarak Yahudilerin İngiltere ve ABD nezdinde yürüttüğü faaliyetleri zikretmekte ve bu devletlerin taraflı bir politika takip ettiklerini ifade etmektedir. Yeni kurulmuş olan (1945) Arap Birliği'nin ve Filistin'in durumu ile ilgili tertip edilen milletlerarası toplantılara katılan sair Arap heyetlerinin alınan kararlar üzerinde etkili olamadığından bahisle "Ancak bütün bunların, son kararın düşman tarafından verildiği durumlarda ne gibi bir faydası olabilirdi?" demektedir (s. 365). Müftü ayrıca Filistin'in

13 Krş. *Müzekkirât*, 40, 386; *Kudüs'ten Beyrut'a*, 54, 475.

14 Krş. *Müzekkirât*, 124; *Kudüs'ten Beyrut'a*, 167. Keza müteakip paragraftaki عنده ibaresi de aynı sebepten ötürü "Hitler'in yanında" değil, "Himmler'in yanında" şeklinde anlaşılmalıdır.

15 Krş. *Müzekkirât*, 145; *Kudüs'ten Beyrut'a*, 192. Ayrıca, Almanların Balkanlar'daki generallerinden Hellmuth Felmy'nin (Arapça metinde فيلمي) adı da bir yerde sehven "General Wilhelm" şeklinde Latin harflerine aktarılmıştır. Krş. *Müzekkirât*, 121; *Kudüs'ten Beyrut'a*, 164 (192'de doğru şekliyle yazılmıştır). Keza aynı bölgede görev yapan bir başka generalin برغر şeklinde yazılan adı da "Boger" değil "[Gottlob] Berger" şeklinde Latin harflerine nakledilmeliydi. Krş. *Müzekkirât*, 138; *Kudüs'ten Beyrut'a*, 184-85, 193.

16 Tercümede "Nuhas" şeklinde yazılması tercih edilmiş olup unvanı bir yerde sehven "cumhurbaşkanı" olarak kaydedilmiştir. bk. *Kudüs'ten Beyrut'a*, 340.

parçalanarak burada bir Yahudi devletinin kurulması kararının yalnızca Müslümanlar üzerinde değil, bölgedeki bütün Hıristiyan gruplar üzerinde de şok edici bir etkisi olduğunu belirterek Filistin Kiliseler Birliği tarafından gönderilen ve bu kararı kınayan bir telgrafın metnini ve suretini hatıratına dercetmiştir (s. 414-415). Son olarak, bu bölümde yer alan "Filistin'deki Felakette Amerika'nın Rolü" alt başlığının doğru adının "Filistin'deki Felakette İngiltere ve Amerika'nın Rolü" şeklinde olması gerektiğini[17] ve "Bil Komisyonu" biçiminde yazılan komisyonun adının aslında "Peel Komisyonu" olduğunu ifade edebiliriz.[18]

Emîn el-Hüseynî, "Filistin Halkının Mücadelesi" başlığını taşıyan üçüncü bölümde Siyonistlerin saldırılarına karşı Filistinlilerin eğitilmesi ve örgütlenmesi için yürüttüğü faaliyetlerden bahsetmektedir. Bu meyanda, 1940'lı ve 1950'li yıllarda Filistin Yüksek Arap Konseyi başkanı ve "Filistin Müftüsü" sıfatıyla başta Mısır olmak üzere Arap ülkelerinin liderleriyle yaptığı yazışmaların suretlerine yer vermektedir (s. 449 vd.). Bundan başka, Müftü'nün bu yıllardaki esas endişesinin Filistinlilerin vatanlarını terk etmelerinin önüne geçmek olduğu anlaşılmaktadır. "Göçün ülke çıkarları açısından büyük kayıplara sebep olacağı" mülahazasıyla çatışma bölgelerindeki Filistinlileri ülkeden tamamen ayrılmak yerine daha güvenli kesimlere çekilmeye teşvik ettiği ve Arap hükümetlerinden zaruri hâller dışında Filistinli mültecileri kabul etmemelerini istediği dikkat çekmektedir. Emîn el-Hüseynî'nin nüfus dengesinin Yahudiler lehine bozulmaması için yalnızca Müslümanların değil, yerli Hıristiyanların da Filistin'i terk etmelerine mani olmaya çalıştığı, mesela Hayfa'da çatışmaların şiddetlendiği bir sırada çocuklarının Beyrut'a nakledilmesi için izin isteyen Melkani Rum Katolik Kilisesi patriği V. Maximos Hakim'in bu talebini reddettiği ve çocukların ülke dışına değil, Yahudilerin bulunmadığı Filistin'deki diğer şehirlere gönderilebileceğini belirttiği görülmektedir (s. 486 vd., 581-86). Bu bölümde, İsrail'in kuruluşu öncesinde, 1947-1948 yıllarında Yahudi çeteleri ile Filistinli direnişçiler arasında yaşanan çatışmalar hakkında da detaylı bilgilere ve değerlendirmelere yer verilmiş olup hatırat Hayfa, Akka, Taberiye, Yafa, Nâsıra ve Safed şehirlerinin düşüşü ile son bulmaktadır.

Netice itibariyle Dr. Ömer Tellioğlu'nun bu müstesna tercümesinin konuyla ilgili Türkçe literatür için çok değerli bir katkı olduğunu belirtmek gerekmektedir. İslam ve Batı dünyasındaki birçok devlet adamı, asker, bürokrat ve edip ile çok geniş bir ilişki ağına sahip olan Emîn el-Hüseynî'nin hatıratında son derece dikkatli gözlem ve değerlendirmelerde bulunduğu görülmekte ve dönemin matbuatını ve güncel yayınlarını yakından takip ettiği dikkat çekmektedir. Bu sebeple hatıratının Filistin'in geçen asrın ilk yarısındaki durumu üzerine yapılacak araştırmalarda göz ardı edilmemesi gereken bir anlatı kaynağı olduğu görülmüştür. Bu yazıda hatıratın tercümesi değerlendirilmeye çalışılırken işaret edilen problemli hususlar ise oldukça hacimli ve çevirisi meşakkatli olan bu metnin geneli söz konusu olduğunda ciddi bir sıkıntı teşkil etmemektedir. Müteakip baskılar yapılırken belirtilen noktaların tekrar düzenlenmesinin çalışmayı daha da sağlam bir hâle getireceğini ifade edebiliriz.

17 Krş. *Müzekkirât*, 294; *Kudüs'ten Beyrut'a*, 369.
18 Krş. *Müzekkirât*, 316; *Kudüs'ten Beyrut'a*, 395.